

Lublin, 9 czerwca 2026 r.

Ks. dr hab. Krzysztof Mikołajczuk, prof. KUL
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
w Lublinie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr lic. Rafała Borowego

– „Instytucja Domniemanej śmierci współmałżonka w kanonicznym porządku prawnym”,
ss. 384,

wykonana na prośbę Rady Dyscypliny Naukowej Instytutu Prawa Kanonicznego
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Święty Jan Paweł II wielokrotnie wypowiadał się o nierozzerwalności małżeństwa, podczas jednego z przemówień do Trybunału Roty Rzymskiej niezwykle trafnie określił istotę małżeństwa: „W rzeczywistości, «zakorzeniona w osobowym i całkowitym obdarowaniu się małżonków i wymagana dla dobra dzieci nierozzerwalność małżeństwa znajduje swoją ostateczną prawdę w zamyśle Bożym wyrażonym w Objawieniu: Bóg chce nierozzerwalności małżeństwa i daje ją jako owoc, jako znak i wymóg miłości absolutnie wiernej, którą On darzy człowieka i którą Chrystus Pan żywi dla swego Kościoła» (*Familiaris consortio*, 20). «Radosne orędzie o bezwzględnie wiążącej mocy miłości małżeńskiej» nie jest mglistą abstrakcją ani piękną formułą, wyrażającą wspólne pragnienie osób, które postanowiły zawrzeć małżeństwo. Orędzie to jest raczej zakorzenione w nowości przyniesionej przez chrześcijaństwo, która czyni małżeństwo sakramentem. Chrześcijańscy małżonkowie, którzy otrzymali «dar sakramentu», są powołani, aby z pomocą łaski Bożej

dawać świadectwo o «świętej woli Pana: 'Co więc Bóg złączył, niech człowiek nie rozdziela' (Mt 19, 6), [to znaczy] o bezcennej wartości nierozzerwalności (...) małżeńskiej» (*Familiaris consortio*, 20). Z tych powodów — stwierdza Katechizm Kościoła Katolickiego — «Kościół, będąc wierny słowom Jezusa Chrystusa (Mk 10, 11-12), nie może uznać nowego związku za ważny, jeśli ważne było pierwsze małżeństwo» (n. 1650). (...) Dzisiejsze spotkanie z wami, członkowie Trybunału Roty Rzymskiej, to dobra okazja, aby przypomnieć także całemu Kościołowi o granicy władzy papieża w odniesieniu do małżeństwa zawartego i dopełnionego, które «nie może być rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci» (KPK, kan. 1141; KKKW, kan. 853). To sformułowanie prawa kanonicznego nie ma charakteru wyłącznie dyscyplinarnego czy roztropnościowego, ale wyraża prawdę doktrynalną od zawsze zachowywaną w Kościele.” Choć Jan Paweł II nie odnosił się w tym przemówieniu bezpośrednio do instytucji domniemanej śmierci współmałżonka, sama Instytucja stanowi wyjątek proceduralny służący rozwiązaniu sytuacji faktycznej niepewności co do życia jednego z małżonków, przy jednoczesnym zachowaniu maksymalnej ochrony węzła małżeńskiego.

Struktura i treść pracy

Tytuł rozprawy „Instytucja Domniemanej śmierci współmałżonka w kanonicznym porządku prawnym” jest zredagowany precyzyjnie i realizowany na łamach każdego z rozdziałów dysertacji.

Praca składa się z czterech rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem i zakończonych posumowaniem, co jest klasycznym formatem dla tego rodzaju prac.

Rozdział pierwszy ma charakter teoretyczno-historyczny i został poświęcony analizie biblijnych, patrystycznych oraz magisterialnych podstaw jedności i nierozzerwalności małżeństwa. Autor przedstawia rozwój nauczania Kościoła dotyczącego istotnych przymiotów małżeństwa sakramentalnego, ukazując ich zakorzenienie w Piśmie Świętym, refleksji Ojców Kościoła oraz dokumentach Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Rozdział ten stanowi niezbędne wprowadzenie do dalszych rozważań, ponieważ prezentuje teologiczne i doktrynalne fundamenty, na których opiera się późniejsza regulacja prawna omawianej instytucji.

W rozdziale drugim Autor koncentruje się na konsekwencjach prawnych wynikających z zasady nierozzerwalności małżeństwa. Szczególne miejsce zajmuje analiza przeszkody węzła małżeńskiego, która uniemożliwia ważne zawarcie kolejnego małżeństwa tak długo, jak trwa poprzedni związek. Na uwagę zasługuje również omówienie zasady *favor matrimonii* oraz napięcia występującego pomiędzy prawem do zawarcia małżeństwa (*ius connubii*) a koniecznością ochrony trwałości i nierozzerwalności węzła małżeńskiego. Rozdział ten tworzy normatywną podstawę dla dalszych rozważań dotyczących skutków niepewności co do śmierci jednego ze współmałżonków.

Przedmiotem rozdziału trzeciego jest historyczny rozwój instytucji stwierdzenia domniemanej śmierci współmałżonka. Autor analizuje problemy praktyczne wynikające z braku pewności co do śmierci osoby zaginionej oraz ich wpływ na możliwość zawarcia nowego małżeństwa. Szczegółowo przedstawiono ewolucję rozwiązań przyjmowanych przez ustawodawcę kościelnego, zmierzających do pogodzenia ochrony nierozzerwalności małżeństwa z koniecznością rozwiązywania trudnych sytuacji życiowych wiernych. Rozdział obejmuje rozwój norm i praktyki kanonicznej od najwcześniejszych okresów aż do czasu obowiązywania Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku.

Rozdział czwarty poświęcony został obowiązującemu stanowi prawnemu w zakresie kanonicznego procesu o stwierdzenie domniemanej śmierci współmałżonka. Autor dokonuje analizy genezy i procesu redakcyjnego kan. 1707 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, a następnie szczegółowo omawia przebieg postępowania prowadzącego do wydania deklaracji o domniemanej śmierci. Cennym elementem tej części pracy jest także przedstawienie skutków prawnych decyzji wydawanej *in merito* oraz ocena funkcjonowania współczesnych rozwiązań prawnych w świetle ochrony małżeństwa i praw wiernych.

Metoda badawcza

W realizacji postawionych celów badawczych Autor posłużył się przede wszystkim metodą krytyczno-indukcyjną oraz metodą logiczno-językową. Zastosowanie metody krytyczno-indukcyjnej umożliwiło przeprowadzenie analizy źródeł poznania prawa oraz rekonstrukcję okoliczności historycznych, które legły u podstaw powstania poszczególnych regulacji prawnych. Dzięki temu Autor nie ograniczył się do prezentacji obowiązujących

norm, lecz podjął próbę wyjaśnienia przyczyn ich ukształtowania, uwzględniając historyczny kontekst konkretnych przypadków stanowiących podstawę rozwoju ustawodawstwa kanonicznego w zakresie stwierdzenia domniemanej śmierci współmałżonka.

Istotną rolę odegrała również metoda logiczno-językowa, wykorzystana do analizy obowiązujących norm prawa kanonicznego. Autor przeprowadził wykładnię przepisów z uwzględnieniem zasad interpretacji ustaw kościelnych określonych w kan. 17 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, nie ograniczając się wyłącznie do ich literalnego brzmienia, lecz uwzględniając także ich cel, kontekst systemowy oraz teologiczno-duszpasterski wymiar funkcjonowania prawa w Kościele.

Należy podkreślić, że dobór zastosowanych metod badawczych pozostaje adekwatny do charakteru podjętego problemu naukowego. Połączenie perspektywy historycznej z analizą dogmatycznoprawną pozwoliło Autorowi zarówno na ukazanie genezy badanej instytucji, jak i na dokonanie pogłębionej interpretacji obowiązujących regulacji prawnych. W konsekwencji zastosowane metody umożliwiły osiągnięcie zakładanych celów badawczych oraz sformułowanie wniosków odpowiadających przedmiotowi rozprawy.

Bibliografia

Na szczególne uznanie zasługuje baza źródłowa wykorzystana przez Autora rozprawy. Zgromadzona bibliografia świadczy o przeprowadzeniu niezwykle szerokiej i starannej kwerendy naukowej, obejmującej zarówno klasyczne źródła prawa kanonicznego, dokumenty Magisterium Kościoła, orzecznictwo, jak również bogaty materiał archiwalny. Jej zakres należy uznać za w pełni adekwatny do podjętego problemu badawczego, a zarazem wyróżniający się na tle wielu współczesnych opracowań z zakresu prawa kanonicznego.

Na uwagę zasługuje przede wszystkim wykorzystanie licznych źródeł pierwotnych, poczynwszy od tekstów patrystycznych, dokumentów soborowych i synodalnych, poprzez źródła zawarte w *Corpus Iuris Canonici* i *Corpus Iuris Civilis*, aż po kolejne kodyfikacje prawa kanonicznego. Autor nie ograniczył się do publikowanych zbiorów źródeł, lecz sięgnął również do materiałów archiwalnych przechowywanych w Archiwum Watykańskim oraz Archiwum Dykasterii ds. Tekstów Prawnych. Szczególnie cenne jest wykorzystanie

dokumentacji związanej z pracami nad reformą Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, obejmującej vota ekspertów, uwagi konferencji episkopatów oraz materiały komisji kodyfikacyjnych. Tego rodzaju źródła należą do materiałów rzadko wykorzystywanych w polskiej kanonistyce i świadczą o dużym zaawansowaniu warsztatu badawczego Autora.

Pozytywnie należy ocenić również wykorzystanie orzecznictwa Roty Rzymskiej obejmującego okres blisko stu lat. Tak szeroki dobór judykatury pozwolił na ukazanie praktycznego funkcjonowania analizowanych instytucji prawnych oraz ewolucji ich interpretacji w działalności sądów kościelnych.

Bibliografia odznacza się ponadto znaczną różnorodnością językową. Autor korzystał ze źródeł łacińskich, włoskich, francuskich, hiszpańskich, portugalskich, niemieckich oraz anglojęzycznych. Fakt ten świadczy nie tylko o bardzo dobrej orientacji w międzynarodowym dorobku kanonistycznym, lecz także o umiejętności samodzielnego prowadzenia badań na podstawie materiałów źródłowych pochodzących z różnych kręgów kulturowych i prawnych.

Zgromadzony materiał bibliograficzny należy uznać za obszerny, reprezentatywny i właściwie dobrany do tematu rozprawy. Jego struktura wskazuje, że Autor nie poprzestał na analizie obowiązującego stanu prawnego, lecz podjął próbę rekonstrukcji historycznego rozwoju instytucji domniemanej śmierci współmałżonka oraz ustalenia ratio legis współczesnych rozwiązań normatywnych. Bibliografia stanowi zatem jeden z najmocniejszych elementów ocenianej rozprawy i świadczy o dojrzałości naukowej oraz wysokich kompetencjach badawczych Autora.

Problem badawczy

Problematykę badawczą rozprawy należy ocenić jako interesującą, oryginalną i posiadającą istotne znaczenie zarówno dla nauki prawa kanonicznego, jak i dla praktyki jego stosowania. Autor podejmuje zagadnienie instytucji stwierdzenia domniemanej śmierci współmałżonka, które pomimo swojej doniosłości praktycznej nie doczekało się dotychczas w polskiej literaturze kanonistycznej kompleksowego opracowania. Już sam wybór tematu należy zatem uznać za trafny i naukowo uzasadniony.

Na szczególne podkreślenie zasługuje sposób sformułowania problemu badawczego. Autor nie traktuje instytucji domniemanej śmierci współmałżonka jako wyizolowanego zagadnienia proceduralnego, lecz osadza ją w szerszym kontekście doktrynalnych podstaw chrześcijańskiego małżeństwa. Przyjęta teza, zgodnie z którą procesowa instytucja stwierdzenia domniemanej śmierci zaginionego współmałżonka stanowi konsekwencję materialnoprawnej przeszkody węzła małżeńskiego, zakorzenionej z kolei w zasadzie jedności i nierozzerwalności małżeństwa sakramentalnego, świadczy o dojrzałym i systemowym ujęciu badanego problemu.

Prawidłowo sformułowano również pytania badawcze. Obejmują one zarówno płaszczyznę doktrynalną, historyczną, jak i normatywną, pozwalając na wszechstronne zbadanie analizowanej instytucji. Szczególnie wartościowe jest ukazanie zależności pomiędzy zasadą *favor matrimonii*, ochroną nierozzerwalności małżeństwa oraz realizacją prawa wiernych do zawarcia małżeństwa. Dzięki temu problem badawczy nie ogranicza się do analizy pojedynczego przepisu prawa, lecz dotyczy fundamentalnego napięcia pomiędzy ochroną trwałości małżeństwa a koniecznością rozwiązywania konkretnych problemów duszpasterskich i prawnych.

Wysoko należy ocenić również aktualność podjętego zagadnienia. Autor trafnie zauważa, że mimo rozwoju współczesnych środków identyfikacji osób problem zaginięć pozostaje aktualny w związku z konfliktami zbrojnymi, katastrofami naturalnymi, migracjami czy działalnością grup przestępczych. W konsekwencji badana instytucja nie ma wyłącznie znaczenia historycznego, lecz zachowuje praktyczną użyteczność dla współczesnego ustawodawstwa i praktyki kanonicznej.

W mojej ocenie problem badawczy został określony precyzyjnie, logicznie i adekwatnie do zakresu rozprawy. Charakteryzuje się on zarówno walorem poznawczym, wynikającym z konieczności rekonstrukcji historycznego rozwoju analizowanej instytucji, jak i walorem praktycznym, związanym z interpretacją oraz stosowaniem obowiązujących norm prawa kanonicznego. Należy zatem uznać, że podjęty problem badawczy w pełni odpowiada wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim w dyscyplinie nauk prawnych.

Wnioski końcowe

W mojej ocenie dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego. Oryginalność pracy przejawia się przede wszystkim w kompleksowym ujęciu instytucji stwierdzenia domniemanej śmierci współmałżonka poprzez powiązanie jej z doktrynalnymi podstawami jedności i nierozzerwalności małżeństwa, materialnoprawną instytucją przeszkody węzła małżeńskiego oraz współczesnymi rozwiązaniami proceduralnymi zawartymi w kan. 1707 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Można postawić pytanie, czy niektóre wątki związane ze współczesną praktyką stosowania kan. 1707 KPK nie zasługiwały na szersze omówienie. Autor koncentruje się przede wszystkim na aspekcie historycznym i normatywnym, pozostawiając nieco mniej miejsca analizie aktualnych problemów praktycznych. Nie stanowi to jednak istotnego mankamentu pracy, lecz raczej wskazuje możliwe kierunki dalszych badań. Autor podjął problem, który dotychczas nie doczekał się całościowego opracowania w polskiej literaturze kanonistycznej, a ponadto wykorzystał szeroki zasób źródeł archiwalnych, w znacznej części niepublikowanych i niewykorzystywanych wcześniej w badaniach naukowych.

Rozprawa prezentuje również ogólną wiedzę kandydata w dyscyplinie nauk prawnych, a w szczególności w zakresie prawa kanonicznego. Autor wykazuje bardzo dobrą znajomość źródeł prawa, historii instytucji kanonicznych, nauczania Kościoła oraz współczesnej doktryny. Swobodnie porusza się zarówno w obszarze zagadnień teologicznych związanych z sakramentalnym charakterem małżeństwa, jak i w problematyce normatywnej dotyczącej przeszkody węzła małżeńskiego oraz procedur kanonicznych. W niektórych fragmentach pracy dostrzegalna jest tendencja do szczegółowego przedstawiania materiału historycznego, co miejscami prowadzi do osłabienia proporcji pomiędzy warstwą deskryptywną a analityczną. Uwaga ta nie wpływa jednak na ogólną pozytywną ocenę rozprawy, zwłaszcza że zgromadzony materiał historyczny stanowi jeden z jej istotnych walorów.

Praca potwierdza także zdolność Autora do samodzielnego prowadzenia działalności naukowej. Świadczy o tym przede wszystkim właściwe sformułowanie problemu badawczego, postawienie spójnej tezy, dobór adekwatnych metod badawczych oraz konsekwentna realizacja założonych celów. Na szczególne podkreślenie zasługuje przeprowadzenie szeroko zakrojonej kwerendy archiwalnej w instytucjach watykańskich

oraz samodzielna analiza zgromadzonego materiału źródłowego. Autor nie ogranicza się do referowania poglądów doktryny, lecz podejmuje własne rozważania, formułuje wnioski oraz dokonuje krytycznej oceny analizowanych rozwiązań prawnych. Wszystko to pozwala stwierdzić, że posiada on kompetencje niezbędne do samodzielnego prowadzenia pracy naukowo-badawczej.

Konkluzja

W świetle powyższego należy jednoznacznie stwierdzić, że recenzowana rozprawa spełnia wszelkie wymogi metodologiczne, formalne i merytoryczne stawiane rozprawom doktorskim w dyscyplinie prawo kanoniczne. W związku z tym, wnoszę o dopuszczenie p. mgr lic. Rafała Borowego do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

/recenzent/